

Ob šestdesetletnici Franceta Novaka

Minulo jesen je praznoval šestdeseti rojstni dan France Novak. S prazničnim trenutkom se je ponudila lepa priložnost za strnjen pregled dela, ki ga je slavljenec predvsem za slovensko jezikoslovje doslej opravil.

France Novak se je rodil 1. novembra 1934 na Gorenjem Vrhu pri Dobrniču. Maturiral je leta 1955 v Novem mestu. Leta 1960 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomiral iz slovenskega in srbohrvaškega jezika s književnostma. Prav tam je v letih 1961-1964 absolvirал štiri semestre tretjestopenjskega študija. Leta 1965 se je jezikovno in strokovno izpopolnjeval na Karlovi univerzi v Pragi, leto poprej pa je kot asistent pričel z delom na Inštitutu za slovenski jezik pri SAZU. Sprva je delal v Leksikološki sekciji, pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika (kot urednik in sodeloval pri prvih dveh zvezkih). Od leta 1976 dela v sedanji Sekciji za zgodovino slovenskega jezika in jo zadnje desetletje tudi vodi. Leta 1984 je pričel predavati slovenski knjižni jezik na Višji upravni šoli v Ljubljani.

Že površen pregled tematike razprav in člankov ter ocen in poročil, ki so se od leta 1954, ko se je Novak s priložnostnim prispevkom v Tribuni spomnil pesnika Kranjčevića, zvrstili večinoma v strokovnem tisku, kaže na ustvarjalno in interesno dokaj razgibano osebnost. V letih 1960-1964 je v Naši sodobnosti (dalje NS) objavil vrsto ocen knjižnih novosti s področja pesništva, proze in dramatike. V njih je veliko pozornost namenjal tudi jeziku. Njegovo kasnejšo močno jezikoslovno usmerjenost napovedujeta poleg članka, v katerem je povzel stališča zagovornikov in nasprotnikov pravopisne reforme, ki jo je vpeljal Slovenski pravopis 1962 (JiS 1963/64), tudi oceni poskusnega snopiča Etimološkega slovarja slovenskega jezika (NR 1963) in poskusnega snopiča Slovarja slovenskega knjižnega jezika (NS 1964). Z njima je nakazan tudi glavni tematski tok poznejšega jezikoslovnega razmišljanja, ki ga predstavljata slovaropisje in besedoslovje. Misli, zapisane ob izidu Splošnega tehniškega slovarja (JiS 1965) in v kasnejši oceni Gozdarskega slovarja (Gospodarski vestnik 1971, dalje GV), pa so nakazale še drugo tematsko jedro, ki se mu je Novak prav tako z veliko vnemo posvečal naslednja desetletja. To je zanimanje za funkcijske zvrsti jezika, še posebej za strokovno izrazje kot posebno stilno plast knjižnega jezika oziroma za terminologijo in njeno problematiko sploh.

Oceni slovenskega dela bibliografije slovanskih slovarjev, ki jo je pripravil Richard C. Lewanski (SR 1963), in Rospondove monografije *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -isk-* (Onomastica jugoslavica 1970; soavtorica Milena Hajnšek-Holz) sta prerasli v podatkovno in gradivsko bogati razpravi dopolnitvenega pomena: seznam Lewanskega, ki je obsegal 166 enot, je Novak razširil s 94 novimi, komentiranimi naslovi, Rospondova obravnava pa je bila dopolnjena s slovenskim gradivom. Tudi imenoslovju je Novak izkazoval trajnejše zanimanje.

Večino člankov, ki jih je slavljenec v letih 1967-1969 objavljal v Gospodarskem vestniku v rubriki Slovenščina v gospodarstvu, je spodbudilo aktualno dogajanje v slovenskem knjižnem jeziku, zlasti v poslovnem in uradovalnem jeziku kot posebni funkcijski zvrsti. Pisal je o modelih in o avtomatizaciji v jeziku, o modi, o splošni rabi, o stabilnosti v knjižnem jeziku in o njenem rušenju. Ustabil se je ob problematiki ustvarjanja novih izrazov in predstavil načine njihove tvorbe.

Obravnaval je tudi imena izdelkov ter imena gospodarskih in drugih organizacij, razmišljal o rabi strokovnih izrazov v časopisnem jeziku in še o marsičem. O slovenskem poslovnem jeziku je širše spregovoril v JiS 1972/73. Jezikovne pojave in procese, ob katerih se je v člankih ustavljaj, je skušal teoretično opredeliti, odprta vprašanja pa rešiti s predlogi in nasveti, do katerih je prihajal po analitični poti in z upoštevanjem sistemskosti jezika. Velik del te problematike je povzel in precej dopolnil v knjigi *Poslovni in uradovni jezik* (1980), ki jo sam predstavlja kot »prispevek za izboljševanje jezika ... povsod tam, kjer gre za poslovanje in uradovanje« (str. 5).

Po nekajletnem predahu se je Novak aktualnih vprašanj poslovnega in uradovnega jezika znova lotil. V krajših sestavkih je govoril o slovnični tipologiji poimenovanj za nove pojave in pojme v naši družbeni stvarnosti (*Povejmo naravnost*, 1985), razmišljal o možnostih za izboljšavo stanja pri izdelavi jugoslovanskih standardov v slovenščini (*Simpozij tehniške besede*, 1985) in obravnaval težave pri pisanju zapisnika (GV 1989). V posebni razpravi je opredelil obstoječe ter zaželeno razmerje med slovenskim jezikom, ekonomijo in kulturo (*Sožitje ekonomije in kulture kot priložnost za uspešen razvoj Slovenije*, 1994).

Novakovo zanimanje za terminologijo oz. za strokovno izrazje na določenem področju in v določenem zgodovinskem obdobju dokazujejo razprave *Terminologija v Slovenskem glasniku* (Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1982), *Slovenska jamska terminologija* (Onomastica jugoslavica, 1982), *Jezik Koliherjevega rokopisa* (Medicinski razgledi, 1984), *Iz zgodovine slovenskega znanstvenega jezika: Pohlinova računica* (Slovenski jezik v znanosti 1, 1986) ter *Terminološka prizadevanja s posebnim ozirom na Henrika Tumo* (Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1987).

K razmišljanju o zvrstni razplatenosti knjižnega jezika ga je usmerjalo delo pri Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Problemskemu sklopu je posvetil niz člankov v Rodni grudi (1971) s skupnim naslovom *Stilne razlike v besednem zakladu knjižnega jezika*. Na stilno učinkovitost odbranih izraznih sredstev, konkretno izrabljenih za doseganje vtisa jezikovne odmaknjenosti, je posebej opozoril v razpravi *Arhaizacija v Visoški kroniki* (JiS 1974/75).

Največ časa in moči je slavljeneč poleg slovarskega dela posvetil razvijanju pomenoslovne teorije, oprte sprva na sodobno, v zadnjem desetletju pa na zgodovinsko gradivo. Pomenoslovni sestav je člensko in problemsko dograjeval v razpravah *Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja* (SSJLK 1975), *Vprašanja pomenske analize leksike starejših obdobj* (Leksikografija i leksikologija, 1982), *Pomenske značilnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev* (SSJLK 1984) in *Vprašanja pomenske skupine v besedišču pri slovenskih protestantih* (Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, 1986). Sistemsko strnitev njegovega pomenoslovnega razmišljanja in dognanj pomeni — kljub osredinjenosti na večpomenskost — doktorsko delo z naslovom *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (končal ga je 1992. leta). Naštete obravnave so pomemben, sooblikovalen prispevek k sodobnemu slovenskemu pomenoslovju.

Novak dokazuje za besedni pomen najdeva na skladenjski ravni pri t. i. tipičnih zvezah. Pomene deli po podobnosti zvez v pomenske skupine, te pa obravnava v povezavi z večpomenskostjo. Prikazuje tudi zvrsti pomenskih pojavov ter zakone, po katerih prihaja do pomenskih sprememb. Na pomenske zakone opira členitev večpomenskosti na večpomensko vrste.

Na slovaropisni tematski krog se navezuje tudi nekaj razprav, v katerih je posebej poudarjena razvojnost: *O razvoju slovenske leksikografije* (SSJLK 1970), *Imena v starejših slovenskih slovarjih* (Šesta jugoslovenska onomastična konferenca, 1985), *Leksikografija in leksikologija v slovenski reformaciji* (Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga LXXXV, 1988). Stota obletnica izida Pleteršnikovega slovarja je Novaka izzvala k predstavitvi slovarja predvsem glede na upoštevana slovaropisna načela (Rast 1994).

Na Novakovo raziskovalno ukvarjanje z jezikom slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja ter na njegovo zanimanje za jezikovni razvoj sploh je pokazalo več doslej omenjenih naslovov. Dodati

je treba še tiste, ki ostajajo zunaj že prikazanih tematskih jeder: *Stavčna tipologija v Dalmatinovi Gmajni predgovori čez vso Sveto Biblio* (JiS 1983/84), *Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev* (16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 1986) ter *Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov* (SR 1992; soavtorja sta Majda Merše in Franc Jakopin).

K popolnejšemu prikazu Novakove večdesetletne ustvarjalne prisotnosti v slovenskem jezikoslovju spada še omemba fonološkega opisa govora Bučke, ki ga je skupaj z Jakobom Riglerjem izdelal po vzorcu za OLA (Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora ..., 1981), informativnega sodelovanja pri *Slovenskih krajevnih imenih* (1985) ter sodelovanja v predstavitevni zvezki 16. in 17. vseslovenskega tekmovanja v znanju materinščine za Cankarjevo priznanje (1993, 1994).

V minulih desetletjih je s predavanji sodeloval na številnih simpozijih, strokovnih srečanjih in posvetovanjih v slovenskem in jugoslovanskem prostoru.

Pozornost zasluži tudi cikli predavanj, ki jih je Novak pripravil za radio in televizijo. Zvrstili so se v letih 1967-1976 in 1982-1985. Po več nizov je namenil obravnavi funkcijskih zvrsti slovenskega jezika ter obravnavi besednega pomenoslovja (razčlenil ga je na sestave samostalniških, pridevniških, prislovnih in glagolskih pomenov). V zadnjem ciklu je po ravninah jezikovne zgradbe predstavil jezik naših reformatorjev. Trajnejšo obliko je dobil le majhen del predavanj. Njihovo število bi bilo nedvomno večje, če bi lahko dozorela v ustvarjalno spodbudnejšem ozračju in okolju.

France Novak je že tretje leto predsednik Slavističnega društva Slovenije; je tudi član delovne skupine za obravnavanje vprašanj s področja jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike pri odboru Državnega zbora za kulturo, šolstvo in šport, ves čas delovanja (1974-1994) pa je bil tudi član komisije za historične slovarje slovenskega jezika.

Slovarsko delo je Novaka spodbujalo tako k teoretičnemu razmišljanju kot k vztrajnemu iskanju boljših metodoloških možnosti, kar dokazujejo nekateri tiskani prispevki, v celoti pa tovrstno prizadevanje pozna in ceni njegova delovna okolica. V prid delu, ki je nujno skupinsko, je bila tudi njegova nesebična, nikoli odpovedana pripravljenost za strokovno pomoč mlajšim sodelavcem.

Šestdesetletnica Franceta Novaka naj ne bo le priložnost za poglede nazaj, na prehojeno življenjsko in strokovno pot. Delovni načrti, ki jih neutrudno snuje, in cilji, ki si jih postavlja, dokazujejo pogled naprej. Njegovi prihodnosti namenjamo najboljše želje!

Majda Merše

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika ZRC SAZU

Ljubljana